

Oksana ŁASTOWSKA

Historia prawosławnych klasztorów na Ukrainie: postsowiecki paradygmat naukowy

Życie monastyczne Kościoła prawosławnego na Ukrainie stanowi niezbadany obszar badawczy. Pomimo faktu, że wielu współczesnych uczonych próbuje zgłębiać jego przeszłość, wiele problemów nadal posiada status „białych plam”. Dotyczy to w szczególności dziejów samych klasztorów, a także biografii cerkiewnych działaczy, ich udziału w politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym życiu ukraińskiej społeczności. W związku z tym nowoczesna nauka historyczna jest zobowiązana do obiektywnego rozpatrzenia powyższych kwestii. Ponadto, dla obecnego społeczeństwa ukraińskiego, jakże rozbitego przez rywalizujące ze sobą konfesje, potrzebne są obiektywne i pozbawione zaangażowania politycznego badania dotyczące historii Kościoła na Ukrainie. Mogą one wpłynąć na rozwiązanie międzykonfesyjnych konfliktów oraz zaprowadzenie – stabilizującego rozwój państwowości – „pokoju religijnego”. Jednak problemu nie stanowią jedynie tzw. „białe plamy”. Dzieje klasztorów prawosławnych na Ukrainie mają niezwykle kontrowersyjny charakter i podejmowane są z różnych punktów widzenia, prowadzą do różnych ocen i interpretacji. Interpretacje te konstruowane są przez określony stan badań, dostępność materiałów źródłowych, kontekst wyznaniowy i podejście ideologiczne. Ważną zatem kwestią staje się potrzeba dogłębnych, teoretyczno-metodologicznych refleksji i badań, ale i niezależnej politycznie i ideologicznie akademickiej „wolności”.

Warto wskazać na specyfikę badań nad historią prawosławnych klasztorów na Ukrainie. Stanowią one integralną część procesów historycznych (społecznych, gospodarczych, politycznych, etnicznych i kulturowych) kształtujących Kościół na Ukrainie, ale także Kościół powszechny. W związku z tym, analiza

historii i historiografii klasztorów na Ukrainie jest niemożliwa bez uwzględnienia historii i historiografii Kościoła jako całości. Klasztor (gr. μοναστήριον oznacza „samotne życie”) jest częścią Kościoła prawosławnego, jednak jako pewna struktura zasługuje na oddzielną analizę i to zarówno w ujęciu ilościowym, jak i jakościowym (z uwzględnieniem wpływu na kościelną, społeczną i państwową egzystencję społeczeństwa).

Od końca lat 80. można dostrzec intensyfikację badań w ramach radzieckiej nauki historycznej. Zauważalny był wzrost zainteresowania nie tylko pogłębionymi, klasycznie marksistowskimi badaniami, ale także „nowymi” (obcymi wcześniej refleksji badawczej w ZSRR), obejmującymi historię Kościoła i kościelnej archeologii (badania związane z kościelnymi zabytkami). Wyniki tych badań stanowiły inspirację dla kolejnych refleksji naukowych.

Od czasu uzyskania niepodległości przez Ukrainę minęło 20 lat. W tym czasie pojawiło się nowe pokolenie Ukraińców, a w jego szeregach nowe pokolenie historyków. W porównaniu z czasami radzieckimi uległy zmianie warunki konstruujące jego osobowe tożsamości, dla których kluczowymi pojęciami stały się m.in.: pluralizm, demokracja, wolność słowa, integracja, własność. Zmiany te nieuchronnie prowadziły do pluralizacji środowiska naukowego, różnorodności ocen i interpretacji w ramach studiów nad historią Kościoła prawosławnego. Było to szczególnie widoczne w latach 90. Jako przykład można przytoczyć słowa Oleksija Szuby (1999 r.), które choć bezpośrednio nie odnosiły się do badaczy przeszłości Kościoła, a do filozofów-religioznawców, ale w pełni mogą być wykorzystane przez tych pierwszych. Czytamy: „W niepodległej Ukrainie, problemy etniczno-konfesyjnej specyfiki religii na ukraińskim gruncie, roli religii i Kościoła w tworzeniu i konsolidacji narodowej idei są skutecznie badane przez krajowych religioznawców nowej generacji [...]. Nieobciążeni dawnymi stereotypami, wykazują perspektywistyczne podejście do badań różnych aspektów interakcji etnosu i religii zachodzących na Ukrainie”¹. Zauważmy, że w tych słowach dostrzec można charakterystyczną ideę – niezgodność pomiędzy uczonymi nowej generacji a tymi, którzy byli konstruowani przez „stare stereotypy”.

Rozwój wiedzy naukowej na Ukrainie był uzależniony od procesów zachodzących w ramach organizacji religijnych działających na jej terytorium, w szczególności klasztorów. Nie tyle zainteresowanie przeszłością, co właśnie pojawienie się nowych ośrodków zakonnych musiało prowokować do poszukiwania wszelkich informacji dotyczących życia monastycznego. Od końca lat 80. liczba wspólnot religijnych i klasztorów na Ukrainie zaczęła systematycznie rosnąć. Prawdą jest natomiast fakt, że dokładne dane na temat dynamiki tego procesu nie są znane. Wynika to z braku do 1995 r. jednolitych standardów klasyfikacji wspólnot.

¹ О. Шуба, *Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз)*, Київ 1999, s. 15.

Taki stan doprowadził do pewnego zamieszania i utraty cennych materiałów informacyjno-źródłowych. Wiemy jednak, że jeżeli w 1985 roku w ZSRR istniało 10 funkcjonujących klasztorów, w 1992 r. – 55, to w 2000 r. – 250². 1 stycznia 2013 r. ich liczba wzrosła do 500 wspólnot, zamieszkiwanych przez 6 834 uczestników życia monastycznego³. Formowanie każdego klasztoru poprzedzały próby utworzenia pewnej bazy informacyjno-źródłowej dotyczącej jego historii. Tworzyli ją zarówno profesjonalni historycy, dziejowi „pasjonaci”, jak i członkowie duchowieństwa.

Historia prawosławnego Kościoła na Ukrainie, a zwłaszcza klasztorów prawosławnych znajduje się w polu zainteresowania wielu współczesnych uczonych. Większość z nich – niebędąc bezpośrednio zaangażowana w prowadzenie badań konkretnych jednostek monastycznych – dotyka kwestii związanych z problemami społecznej, gospodarczej, politycznej, narodowej, kulturowej egzystencji klasztorów. Różnice interpretacyjne między tymi badaniami są ogromne, a większość historyków – opierając swoje refleksje na XIX–XX-wiecznych interpretacjach – buduje narracje na historiograficznej bazie poprzedników. Myślę, że podstawowym wymogiem współczesnych badań jest nie tyle bezrefleksyjne wykorzystanie prac poprzedników, ile ich ocena. Odkrywając historię klasztoru, współcześni historycy szacują także aktualny stan nauki historycznej. To pozwala im formułować własne opinie, tworzyć pewne kompromisy i budować realną podstawę dla rozwiązywania problemów badawczych.

Studia historiograficzne dotyczące dziejów Kościoła prawosławnego i jego klasztorów stanowią nadal rzadkość. Można je odnaleźć w historycznych rozprawach naukowych, rzadziej zaś stanowią efekt specjalistycznych badań historiograficznych. Nie istnieją natomiast żadne badania stanowiące podsumowanie historycznego i historiograficznego dziedzictwa ukraińskiego życia monastycznego. Badania takie można podzielić na kilka grup: 1) historia historiografii powszechnej; 2) historia historiografii klasztorów i życia monastycznego (problematyka, chronologiczna); 3) historia historiografii konkretnego klasztoru; 4) historia historiografii egzystencji zakonnego duchowieństwa. Pierwsza grupa obejmuje uogólnione badania historiograficzne, prezentujące niewiele informacji na temat samych klasztorów. Mają one jednak kluczowe znaczenie dla rozwoju badań historiografii specjalistycznej, ponieważ zawierają materiał dotyczący rozwoju ukraińskiej nauki historycznej, ukazują jej osobliwe cechy, charakteryzują główne szkoły i ich poglądy. Wśród tych prac główne miejsce zajmują badania słynnego ukraińskiego historyka, profesora Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu

² Й. Чверенчук, ієром, Динаміка розвитку покликань до богопосвяченого життя в УГКЦ за останні 20 років, [w:] // <http://osbm.info/?p=6365> (dostęp: 12.11.2013).

³ Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2013 р.), [w:] // <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2013/51768/> (dostęp: 12.11.2013).

im. Tarasa Szewczenki, Jaroslawa Kałakury⁴, który na podstawie szerokiego materiału historiograficznego prezentował rozwój ukraińskiej nauki historycznej. Należy również pamiętać o znaczeniu dla rozwoju teoretyczno-metodologicznego oblicza ukraińskiej nauki historycznej prac Iryny Kolesnik czy Leonida Zaszkiłniaka.

Druga grupa badań jest znacznie szersza. Należy zwrócić uwagę na publikacje dotyczące historiografii klasztorów, które mają raczej regionalny charakter. Pierwsze historiograficzne wizje dotyczące dziejów klasztorów i życia monastycznego pojawiły się pod koniec okresu radzieckiego i dotyczyły relacji zachodzących pomiędzy społeczeństwem, Kościołem a państwem. Oczywiście nosiły w sobie piętno ideologii marksistowskiej. Zainteresowanie historiografią dotyczącą życia monastycznego znajdziemy u Olega Kryżanowskiego (1942–2010)⁵. Później (1993 r.) na historiografię kompleksów klasztornych i ich architekturę zwrócił uwagę lwowski badacz Oleksandr Lesik (1944–1994)⁶. Pisząc o potrzebie takich badań i wskazując ich pragmatyczny wymiar, dowodził: „Na podstawie dogłębnych analiz historycznych zabytków architektonicznych badacze opracowują i wdrażają projekty ich konserwacji”⁷.

W drugiej połowie lat 90. do badań historiograficznych dołączył Walery Łastowski. Przedmiotem badań historyka były dzieje klasztorów eparchii perejasławskiej (XVIII wiek)⁸. Analiza dzieł Olega Kryżanowskiego, Arsena Zinchenko, Wjaczesława Mordwincewa, Myhajla Wasiljewa, Jurija Marynowskiego i innych doprowadziła Łastowskiego do przekonania o potrzebie obszernego studium ukazującego agro-ekonomiczny stan prawosławnych klasztorów w dziejach w „ogólno-ukraińskim kontekście [...] i z wykorzystaniem lokalnych dokumentów”⁹. Próbę uogólnienia dotychczasowych studiów historiograficznych dotyczących klasztorów badacz podjął w rozprawie habilitacyjnej (2007) oraz napisanej na jej podstawie monografii (2008). Jej rozdział dziesiąty nosił tytuł: „Prawosławne klasztory na Ukrainie jako obiekty badań w historiografii”¹⁰. W niej to autor stwierdził: „historia prawosławnych klasztorów na Ukrainie stała się przedmio-

⁴ Я.С. Калакура, *Українська історіографія: Курс лекцій*, Київ 2004.

⁵ О.П. Крижанівський, *Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.)*, Київ 1991, s. 3–6.

⁶ О.В. Лесик, *Замки та монастирі України*, Львів 1993, s. 8–17.

⁷ Тамże, s. 16.

⁸ В.В. Ластовський, *Дослідження у XX ст. аграрно-господарського стану церковних структур Переяславсько-Бориспільської єпархії (XVIII ст.)*, [w:] *Матеріали Всеукраїнського симпозіуму з проблем аграрної історії*, ч. 2, Київ 1997, s. 136–139; В.В. Ластовський, *Аграрно-господарський стан православної церкви в Україні наприкінці XVII–XVIII ст. в оцінці вітчизняної історіографії XX ст.*, [w:] *Український селянин*, Вип. 8/2004, s. 39–41.

⁹ В.В. Ластовський, *Аграрно-господарський стан православної церкви в Україні наприкінці XVII–XVIII ст. в оцінці вітчизняної історіографії XX ст.*, s. 41.

¹⁰ В.В. Ластовський, *Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII – у XVIII ст. в історії та історіографії*, Київ 2008, s. 349–378.

tem badań w połowie XIX wieku i była przedmiotem zainteresowania naukowców do początku XX wieku [...] jednak dopiero w latach 90. reaktywowane zostały systematyczne i kompleksowe studia nad tą tematyką¹¹. Z tym stwierdzeniem można zgodzić się tylko częściowo, gdyż do chwili obecnej brakuje kompleksowych badań dotyczących historii klasztorów i życia monastycznego na Ukrainie. Istnieją jedynie badania o charakterze regionalnym z ograniczonym zakresem chronologicznym. Nie świadczy to jednak o „regionalizacji” współczesnej ukraińskiej nauki historycznej.

W innej pracy Łastowski analizował poglądy słynnego historyka Myhajła Maksymowicza (1804–1873), dotyczące dziejów Kościoła prawosławnego, w szczególności losów klasztoru mezygirskiego w Kijowie¹². Autor zauważał, że „na przykładzie klasztoru Maksymowicz ściśle wiązał Kozaków z ukraińskim prawosławnym duchowieństwem”¹³.

Na historię nekrologów klasztorów kijowskich zwróciła uwagę Oksana Prokopiuk (2004)¹⁴. Jej zdaniem, na początku XXI wieku „w ukraińskiej nauce historycznej stopniowo tworzy się pole dla przyszłych badań [...], powoli gromadzi się materiał źródłowy mogący być wykorzystany w przyszłych pracach badawczych”¹⁵.

W 2006 roku pojawiła się historiograficzna rozprawa Oleny Koleśnik, w której autorka analizowała publikacje „Połtawskich wiadomości diecezjalnych” dotyczące historii klasztorów połtawskiej eparchii w XIX i na początku XX wieku¹⁶. Badaczka doszła do przekonania, że periodyk spełniał ważną rolę, „przedstawiając informacje o zdarzeniach z życia codziennego” klasztorów.

Na temat kijowskich klasztorów w 2007 r. ukazała się monografia Maksyma Jaremenko, w której autor wydał wybór dokumentów przedstawiających życie monastyczne jako grupy (mikro)społecznej. Refleksja historiograficzna zajmuje w niej dość ograniczoną część wyводу, przy czym autor – wydaje się całkiem świadomie – ominął charakterystykę najnowszych badań historycznych, ograniczając się do uwag ogólnych. Stwierdzał m.in., że „współczesna tematyka badawcza stanowi szeroką paletę czasem radykalnie przeciwstawnych badań prowadzonych przez profesjonalnych historyków Kościoła oraz amatorów [...]”.

¹¹ Tamże, s. 377.

¹² В.В. Ластовський, *Погляди М.О. Максимовича на місце і роль православної церкви в історії українського суспільства наприкінці XVII – у XVIII ст.*, [w:] *Сумська старовина*, Вип. 13–14/2004, s. 107–112.

¹³ Tamże, s. 110.

¹⁴ *Поменник Софії Київської. Публікація рукописної пам’ятки другої половини XVIII – першої чверті XIX ст.*, Упор. та вс. стаття О. Прокоп’юк, Київ 2004, s. 6–10.

¹⁵ Tamże, s. 9.

¹⁶ О.В. Колесник, *Монастирі Полтавської єпархії (за матеріалами часопису «Полтавские епархиальные ведомости»)*, [w:] *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*, Вип. XX/2004, s. 19–23.

Jego zdaniem niektóre współczesne „naukowe” rozprawy i monograficzne artykuły stoją na niższym poziomie naukowym niż te, tworzone w XIX, czy na początku XX wieku, a badacze „kalkują je tematycznie, czy metodologicznie”¹⁷.

Historiografię klasztorów wołyńskich XV i XVII wieku analizował wykładowca Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, Sergij Gorin (2012)¹⁸. Opisuując przedmiot swoich badań, zauważył, że „dzisiejsza znajomość klasztorów eparchii łucko-ostrogskiej w okresie od drugiej połowy XV do początku XVII wieku ogranicza się zaledwie do pewnych naukowych spostrzeżeń”¹⁹. Jednakże historiograficzny rekonesans został przez badacza dokonany niezwykle pobieżnie, a wiele dzieł zostało pominiętych. W pewnym momencie wizja autora zasługuje na korektę. W szczególności zastanawiają fragmenty dotyczące refleksji historiograficznej, kiedy to autor rozpoczynał swoje analizy od badań Mykoly Pietrowa (1840–1921) z 1867 r.²⁰, jednocześnie wskazując, iż informacje dotyczące klasztorów na Wołyniu zostały podane przez Filareta (Gumilewskiego) (1805–1866) i Oleksandra Wostokowa (1781–1864)²¹. Warto jednak zaznaczyć, że – moim zdaniem – takie badania nie mają dla nauki historycznej większego znaczenia, gdyż nie rozwiązują określonego problemu badawczego, określają jedynie początek jego zaistnienia.

Należy zwrócić także uwagę na historiograficzne studia Oleksandra Krawczenka, dotyczące klasztorów słobodskich, koncentrujące się na pracach naukowych o charakterze zabytkoznawczym²². Natomiast historiograficzny przegląd dziejów klasztorów półwyspu krymskiego dosyć krótko charakteryzował Wiktor Tur²³. Oceniając współczesną historiografię związaną z regionem, naukowiec zauważył, że „w tych publikacjach klasztorom nie poświęcono dostatecznej uwagi, jest to jednak uzasadnione, gdyż prace te zajmują się rozległą problematyką obejmującą całą historię kościoła chrześcijańskiego na półwyspie”.

Trzecia grupa obejmuje tylko te prace, które bezpośrednio omawiały dzieje pojedynczego klasztoru, zawierając jednocześnie rys historiograficzny. Jako przykład można przytoczyć monografię Sergija Gorina, poświęconą wczesnym dziejom klasztoru żydoczyńskiego św. Mikołaja na Wołyniu²⁴. Na uwagę zasługują

¹⁷ М. Яременко, *Київське чернецтво XVIII ст.*, Київ 2007, s. 20.

¹⁸ С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, Київ 2012, s. 15–22.

¹⁹ Tamże, s. 21.

²⁰ Tamże, s. 15.

²¹ Tamże, s. 18. Dzieła tych badaczy powstały w latach 40. i 50. XIX wieku.

²² О.М. Кравченко, *Історія вивчення монастирів Північно-Східної Слобожанщини*, „Праці Центру пам’яткознавства” Вип. 20, Київ 2011, s. 111–116.

²³ В.Г. Тур, *Православные монастыри Крыма в XIX – начале XX вв.*, 2-е изд., испр. и доп., Київ 2006, s. 7.

²⁴ С. Горін, *Жидичинський Свято-Миколаївський монастир (до середини XVII сторіччя)*,

również prace dotyczące medwiedziwskiego klasztoru św. Mikołaja w Czerkasach autorstwa Nazara Lawrynienko. Autor uważał, że do tej pory badania nie ujawniły w pełni „niektórych stron jego historii”, co znacznie wpływało na ogólne wyobrażenie dziejów tego klasztoru²⁵. W przeciwieństwie do wymienionych prac o wiele bardziej źródłowa i analityczna jest monografia Olgi Krajnej, poświęcona kijowo-pieczerskiemu klasztorowi żeńskiemu (XVI – początek XVIII wieku)²⁶.

W 2006 roku ukazała się drukiem monografia Oleksija Kuźmuka, w której poddano analizie historiografię wzajemnych związków klasztorów kijowskich i Zaporoskiej Siczy. W tym przypadku, wszystkie badania dzielił autor na historiografię kościelną (prawosławną) i świecką uważając, że pojawienie się odpowiednich tematów prac w okresie postradzieckim związane było z nową falą patriotycznego zainteresowania Kozaczyzną²⁷.

Dodajmy, że większość owych studiów dotyczących historii klasztorów nie zawierała refleksji historiograficznej. Sytuacja ta wynikała przede wszystkim z ich przeznaczenia. Ogólnie rzecz biorąc, nie były one bowiem skierowane do społeczności naukowej, lecz szerszego kręgu czytelników, głównie – wierzących.

Czwarta grupa jest niewielka, gdyż historiografia działalności konkretnych osób czy też całych grup zakonnego duchowieństwa nie zyskała popularności w środowisku naukowym. Jednak niektóre zmiany w tym kierunku już się dokonały. Można je zauważyć m.in. w publikacji Sergija Grabara dotyczącej metropolity Makarego Bułhakowa (1816–1882), autora 12-tomowej „Historii rosyjskiego Kościoła” i jego myśli na temat pojawienia się pierwszego klasztoru w Kijowie²⁸ oraz badaniach Łastowskiego dotyczące historiograficznego obrazu działalności ihumena klasztoru motronińskiego – Melchizedeka Znaczko-Jaworskiego (1716–1809)²⁹. Poddając ocenie historiografię współczesną, autor stwierdzał, że charakteryzuje się ona szeregiem sprzeczności, „które mają przede wszystkim indywidualny charakter, powodowany wpływem historiograficznych tendencji poprzednich wieków”³⁰.

Od momentu przemian ideologicznych końca lat 80. na różnych terytoriach Ukrainy zaczęły pojawiać się badania dotyczące historii Kościoła prawosławnego

Київ 2009, s. 10–11.

²⁵ Н. Лавріненко, Н. Кукса, М. Сиволап, *Гетьманський Пустинно-Миколаївський Медведівський монастир*, Черкаси 2012, s. 16.

²⁶ О. Крайня, *Києво-Печерський жіночий монастир XVI – початку XVIII ст. і доля його пам’яток*, Київ 2012, s. 8–19.

²⁷ О. Кузьмук, „Козацьке благочестя”: *Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII–XVIII ст.: еволюція взаємовідносин*, Київ 2006, s. 9–19.

²⁸ С. Грабар, *Творча спадщина митрополита Макарія*, „Пам’ять століть” 2001, №6, s. 62–65.

²⁹ В.В. Ластовський, *Оцінка діяльності ігумена М. Значко-Яворського в історіографії*, „Історичний журнал” 2004, №12, s. 43–54.

³⁰ Тамże, s. 52.

i klasztorów. Większość z nich to poważne, naukowe studia, ale znaleźć można refleksje nieposiadające naukowego charakteru, raczej wynikające z pozabardawczego entuzjazmu autorów. Ważnym także problemem jest kwestia istnienia w nauce historycznej naukowych szkół i środowisk. Rozwiązanie tego problemu umożliwi wyraźne przedstawienie rozwoju naukowej społeczności, konstruowanej przez określone ideologie i koncepcje.

Kierunki. W tym kontekście uważam, że obecnie dość wyraźnie tworzą się trzy główne obszary badań dziejów kościołów i klasztorów na Ukrainie: uniwersytecko-akademicki, kościelny i krajoznawczy (badania regionalistyczne).

Kierunek badań uniwersytecko-akademickich ma klasycznie naukowy charakter. Powstał dzięki pracy uczonych, wiąże się z ich działalnością badawczą i pracą instytucji badawczych.

Kierunek kościelny charakteryzuje przynależność autorów do określonej konfesji. To oczywiście oznacza, że autorzy tego trendu mogą należeć do przeciwnych stron konfesyjnego dyskursu, w którym niezmiernie trudno znaleźć konsensus w sferze religijnej. Tym niemniej dla każdej z nich zasadnicze znaczenie ma obrona wyznawanych idei religijnych. Metodologiczne podstawy tego trendu dość wyraźnie w 2004 r. ukazał biskup czerkaski i czechryński Ioan. W jego opinii, głównymi zadaniami badacza powinna być zasada „chrystocentrycznej historii świata”: „Wszystko, co zdarzyło się i zdarzy w świecie, bezpośrednio lub pośrednio dotyka osoby Syna Bożego, Jezusa Chrystusa”³¹. Prawdę naukową wyznaczały myśli: „...cała ta historia znana była wcześniej Bogu”, „Bóg objawił w swoim objawieniu wszystko, co jest nam niezbędne do zrozumienia tego historycznego procesu...” i „to, co znajduje się w Biblii, jawi się zatem jako praktyczna wskazówka [...]”. Autor skutecznie przeciwstawił kościelny kierunek innym obszarom badawczym, ponieważ, jego zdaniem, „nauka nowoczesna nie uznaje tej metodyki”.

Kierunek krajoznawczy (lokalny, regionalny) posiada mieszany charakter, uwarunkowany specyfiką przedmiotu badań, jak i metodologią przyjętą przez autora-badacza. W związku z tym w jego skład może wchodzić znaczna liczba prac badawczych.

Ośrodki. Badania nad problemami dotyczącymi historii klasztorów i kościołów rozwijają się w ramach pewnych struktur instytucjonalnych lub indywidualnie. Jednak za ośrodki badań można uznać jedynie instytucje (nie np. punkty geograficzne), systematycznie i celowo prowadzące badania historii klasztorów i kościołów. Uznany ośrodkiem badawczym tej tematyki niewątpliwie powinien być Kijowski Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki oraz Narodowy Kijowo-Pieczerski Skansen Historyczno-Kulturowy.

³¹ Ioанн, еп. *Методологія дослідження історії Православної церкви*, [w:] *Православ'я – наука – суспільство: проблеми взаємодії*, Черкаси 2004, s. 12.

Szkoły. Ich tworzenie jest dość długim procesem, uwarunkowanym czynnikami związanymi z życiem i działalnością konkretnych jednostek. Pytanie o ich istnienie i rozwój jest w nauce kontrowersyjne. Moim zdaniem, w dzisiejszej Ukrainie nie można poświadczyć istnienia takich szkół.

Podsumowując należy stwierdzić, że historiografia prawosławnych klasztorów we współczesnej nauce ukraińskiej wymaga redefinicji jej teoretycznego charakteru i metodologicznej istoty. Kompleksowe badania nad tymi zagadnieniami nie istnieją. Można zatem podkreślić, że naukowy paradygmat historii prawosławnych klasztorów na Ukrainie nie posiada jednoznacznego teoretyczno-metodologicznego charakteru, wymaga zatem jego sformułowania.

Tłumaczenie: Norbert Morawiec

Abstract

The history of Orthodox monasteries in Ukraine: a Post-Soviet scientific paradigm

The article presents the process of development and the contemporary state of the paradigm of Orthodox monasteries' historiography in Ukraine. Attention is paid to theoretical and methodological peculiarities of the present-day, post-Soviet historians' views.

Keywords: historiography, post-Soviet period, the Orthodox church, monastery, monk